

44 · Østlig propaganda

I østlandenes terminologi dækkede begrebet i almindelighed den information, de socialistiske lande selv valgte at videregive i Vesten. En TASS-journalist erindrer, hvordan chefen for pressesektoren i SUKP's CK, Ivan Aleksejevitj Subkov opdrog journalisterne til skærpet „offensiv politisk propaganda“ i 1970erne: „Vi skal benytte alle informationsgenrer til at demonstrere den leninistiske idé's triumf. Information er først og fremmest agitation. Ikke en tandløs, lidenskabsløs opremsning af facts, men et udvalg sammensat på en sådan måde, i en sådan form, at de agiterer for os, for vores sag!“.¹

Det er værd at bemærke, at ordet „propaganda“ i østlig selvforståelse ikke i sig selv havde nogen negativ eller subversiv konnotation, men blev anset for et helt legalt og nødvendigt element i klassekampen. Betegnelsen propaganda var dækkende for den samlede informationsstrøm, såvel skreven som æterbåren. Den havde form af envejskommunikation med færdigpakke budskaber, der var fastlagt i centralkomiteernes internationale medieafdelinger på baggrund af Warszawapagtlandenes vedtagne politiske linje og tilrettelagt for videregivende kanaler. Disse kunne være dels de relevante fagministerier, dels samfundsorganisationer og komiteer med tilknytning til partiet og dels KGB. Kommandovejene fra de øverste sovjetiske instanser til samarbejdende organisationer og partier i Vesten er beskrevet i kapitel 15.

Et eksempel er tilrettelæggelsen i 1980 af kampagnen mod NATO's dobbeltbeslutning. Her fremgår det, at „de sovjetiske organisationer skal fuldt ud udnytte de planlagte forbindelser og udvekslinger med de vesteuropæiske lande og ligeledes de supplerende forslag fra de sovjetiske ambassader i disse lande med det formål at intensivere kampagnen mod NATOs militaristiske planer, så kampagnen kan få den største intensivitet op til forårsmøderne i denne bloks ledende organer (maj-juni i år)“.²

Dette kapitel behandler de ressourcer og kanaler, østlandene anvendte til propagandaarbejdet. Det redegør endvidere for formen og indholdet af den løbende informations- og propagandastrøm rettet mod Danmark, og foretager en vurdering af dens gennemslagskraft. Hvor store ressourcer østlandenes

¹ Boris Tjekhonorin, *Sjurnalistika i rasvedka*, [Journalistik og efterretningstjeneste] 2002, s. 153-54.

² „O dopolnitelnykh meroprijatijakh po aktivizatsii vystuplenij obsjtjvestvennosti protiv reshenija NATO o proisvodstve i rasmesjtjenii novykh amerikanskikh raket v sapadnoj Jevrope“ [Om yderligere forholdsregler til aktivering af offentligheden mod NATO's beslutning om produktion og stationering af nye amerikanske raketter i Vesteuropa]. Postanovlenije [forordning] af 15. april 1980 fra SUKP's CK's sekretariat, RGANI f. 89, op. 39, d. 1, ll. 1-4. Se endvidere organisationernes betydning i Politbureauets postanovlenije [forordning] af 4. februar 1987, RGANI f. 89, op.38, d.53, ll.1-4, i A.Ulunjan, *Kommunistitjjeskaja partija Gretsii. Istorija i politika*, 1996, s. 245-248.

ledelse afsatte til denne klassiske propaganda, giver østtyske kilder en idé om. Nedenstående skema fra 1977 er udarbejdet af chefen for det østtyske kommunistparti SED's centralkomité's afdeling for udlandspropaganda. Det indeholder hele DDR-statens udgifter til det internationale arbejde bortset fra de væsentlige udgiftsposter til udlandsrepræsentationerne og spionageapparatet, og det viser østtyskernes høje prioritering af det systematiske propagandarbejde i påvirkningsstrategierne. Skemaet viser også bredden af påvirkningsarbejdet fastsat i SED, der på linje med de øvrige østlandes ledende kommunistpartier aktiverede en lang række organisationer og statslige institutioner. Skemaet giver således et overblik over, hvor de forskellige propagandaprodukter udgik fra, eksempelvis det internationale fredsarbejde, fagforeningssamarbejdet og forbindelserne til vestlige venskabsforeninger. Sidstnævnte sorterede under Liga für Völkerfreundschaft med skemaets største post på omtrent 30 millioner mark.

Ved siden af de enkelte organisationers udgivelse af tryksager såsom som „FDGB-Rundschau“, udenrigsministeriets „Aussenpolitische Korrespondenz“, Fredsrådets informationsblade og tematiske brochurer, afsatte SED midler til informations- og propagandamaterialer. Det drejede sig om finansieringen af udlandspresseagenturet Panorama DDR, Forlaget Zeit im Bild i Dresden – der blandt andet stod for oversættelsesbureauet Intertext og trykningen af tidsskriftet *DDR-revy* samt udsendelsen af *Radio Berlin International*. Sammenlagt udgjorde disse udgifter alene 45,2 millioner mark af DDR's samlede udgifter til arbejdet i forhold til Vesten. Det svarede til 37 % af budgettet. Hvis man hertil lægger organisationernes tryksager, ville propagandaens andel rimeligvis overstige halvdelen af det samlede budget.

Forklaringen på den høje prioritering af den trykte propaganda i østlandene skal søges i, at den udgjorde det faste fundament, som hele påvirkningsvirksomheden byggede på. Den kunne udvikles med en klart defineret afsender og videregives i store oplag, og den var båret af troen på den socialistiske samfundsmodels evne til at konkurrere med det vestlige system, når blot den ud fra en østlig optik blev formidlet korrekt.

Påvirkningskanaler

Der kan sondres mellem den periodiske og den ikke-periodiske informationsvirksomhed. Den første gruppe omfattede de store dagblade som det sovjetiske Pravda og Ivestija og en række engelsksprogede ugemagasiner, beregnet for det vestlige publikum. Ikke-periodisk propaganda var tryksager, der tog stilling til aktuelle problemer i international politik eller leverede baggrundsmateriale om staterne og livet i de socialistiske lande som for eksempel brochuren *Die DDR stellt sich vor*, der var en introduktion for folk i Vesten om Østtyskland. Til denne kategori af informations- og propagandamateriale hørte også den række bøger, der særligt fra slutningen af 1970'erne blev trykt

Tabel 44.1. DDR's udgifter til udlandspropaganda (1977)

<u>Organisation</u>	<u>Beløb i millioner Mark</u>
Liga für Völkerfreundschaft	29,5
Panorama DDR	4,5
Verlag Zeit im Bild (tryk af propagandamateriale)	19,5
Intertext	6,6
Friedensrat (DDR's fredsråd)	1,1
Radio Berlin International, RBI	14,6
Freier Deutscher Gewerkschaftsbund, FDGB (fagforeninger)	17,6
Freie Deutsche Jugend, FDJ (ungdomsorganisation)	4,8
Nationalrat (politisk paraplyorganisation)	1,4
Demokratischer Frauenbund Deutschlands, DFD (kvindeorganisation)	0,5
Journalister	0,3
Skoler	0,7
Vereinigung der gegenseitigen Bauernhilfe, VdgB (landbrugssammenslutning)	0,7
Røde Kors	0,14
Udenrigsministeriet (minus udgifter til repræsentationer i udlandet)	9,4
Ministeriet for udenrigshandel	0,2
Trafikministeriet (minus reklamer og repræsentationer i udlandet)	0,9
TV	0,6
Ministeriet for højere uddannelse	0,2
Kulturministeriet	0,15
Sundhedsministeriet	0,15
På regionalt plan (Bezirke)	7,8
I alt (Millioner Mark)	121,36

af eksempelvis det østtyske militær om NATO.³ Disse ret omfattende udgivelser havde såvel en funktion internt som i forhold til vestlige fredsgrupper.

³ For eksempel: Hans Peter/Alvin Ramme, *Die innere Funktion imperialistischer Streitkräfte*, 1979; Klaus Engelhard m.fl., *Militarismus von Heute*, 1979; Reinhard Brühl m.fl., *Imperialistische Militärblockpolitik. Geschichte und Gegenwart*, 1980.

Sandheden om Moskvaprocessen

Dommen over Sinovjev-Kamenjev-Trotzki,
Attentatforsøgene paa Stalin, tysk Gestapos
Arbejde i Sovjet-Unionen og Spanien

er Emnet for et

off. Møde i Idretts huset Mandag d. 31. Aug. Kl. 20

Talere: Redaktør *Martin Nielsen* og *Thøger Thøgersen*

„Social-Demokraten“s Ruslandsmedarbejder, *Ernst Christiansen*,
er indbudt til ogsaa at tale paa Mødet

Entré til Mødet 25 Øre

Indgangen aabnes Kl. 7¼

Danmarks kommunistiske Parti

Et tidligt forsøg på oplysning om "tingenes virkelige tilstand" (ABA).

I den omfattende østtysk-polske udgivelse „NATO-Chronik-Fakten-Dokumente“ fra 1982 var det erklærede mål „på baggrund af kendsgerninger at vise læseren, at NATO har et aggressivt væsen, der retter sine fredstruende aktiviteter mod de socialistiske lande“. Samtidig vises også perspektivløsheden i NATO's politik og militære strategi. Grundlaget for de begivenheder, der beskrives i udgivelsen, er „fakta og udvalgte dokumenter af samtidshistoriske kilder af såvel marxistisk-leninistisk som borgerlig proveniens“. ⁴

I Danmark deltog DKP og Landsforeningen i udsendelsen af den skriftlige propaganda med både dagblade, tidsskrifter og småtryk. ⁵ Begge disse parter modtog opfordringer til særlige artikelsier eller irettesættende kommentarer fra kommunistpartierne ledelse i østblokken. Det sidste var tilfældet, når østlandenes aktører fandt propagandamaterialet for uhensigtsmæssigt formuleret i forhold til de østlige regimer eller den internationale kommunistiske bevægelse. Irettesættelserne var ofte vedlagt „dokumentation for forholdenes virkelige tilstand“, eksempelvis vedrørende udrejseforholdene i DDR. ⁶

⁴ Tibor Dobias, *NATO -Chronik-Fakten-Dokumente*, 1982.

⁵ Eksempelvis Nikita Khrusjijovs Danmarksbesøg, cirkulære af 29. maj 1964, ABA, Kasse 145: DKP, CK, Sekretariatet.

⁶ Brev fra SED til DKP's centralkomité, 13. juli 1957, ABA, Kasse 356: Korrespondance med og materiale om kommunistiske og andre partier: SED, PDS, DDR.

I samråd med DKP foretog den sovjetiske ambassade et opsøgende arbejde blandt danske redaktører, journalister og meningsdannere med henblik på at disse skulle fremstille østlandenes synsvinkel i den borgerlige presse.⁷ Desuden forfattede østlandenes nyhedsbureauer artikler til den vestlige presse og rundsendte dem til redaktionskontorerne. Der er eksempler på, at sovjetiske APN-kontorer tilbød betaling til den vestlige presse for at få trykt deres eget stof.⁸ Danske dagblade bragte jævnligt artiklerne som led i den almindelige dagspolitiske kommentering. Dagbladet *Aktuelt* havde gennem 1970'erne og 1980'erne afsat en fast klumme til en APN-journalist.

Propagandaens indhold

Østblokkens opfattelse af propagandaen som det faste og kontrollerede fundament i påvirkningsarbejdet gjorde, at den ikke alene byggede på aktualitetsprincipper. Det fremgår blandt andet af en retningslinje til det sovjetiske nyhedsbureau APN, hvori SUKP's CK lod den sovjetiske propaganda understøtte af tre søjler: „1. Information om den sovjetiske livsform og levevilkår; 2. Kontrapropaganda mod den udenlandske presse; 3. Materiale om bilaterale forhold“.⁹

Det var ikke tilfældigt, at informationen om levevilkårene i socialismen stod på førstepladsen. Foruden beskrivelser af, hvad der var opnået rent materielt efter den sovjetiske magtovertagelse, skulle beskrivelserne dække de forskellige nationaliteters fredelige og homogene samliv og det høje intellektuelle og kulturelle stade, som befolkningen befandt sig på. Propagandamaterialet havde oftest karakter af baggrundsinformation, der skulle ændre den overvejende negative – og ifølge de kommunistiske regimer ukorrekte – beskrivelse af de socialistiske landes livsform og levevilkår. Korrektionen af socialisme-billedet var således grundstenen i anstrengelserne.

Sovjetunionen fik i 1946 en fast TASS-repræsentant i Danmark. Gennem 1950'erne kom en række forslag til udgivelser med positive oplysninger om Sovjetunionen, f.eks. „gesandtskabets bulletin“, der skulle trykkes i 10.000 eksemplarer.¹⁰ I 1957 oprettede ambassaden en repræsentation for Sovinform-

⁷ Slavins indberetning vedr. „dansk opfattelse af principperne for fredelig sameksistens“, 12. juli 1956, AVP RF, f. 085, op. 40, p. 158, d. 10, ll. 24-26; SUKP's CK's forordning „Om forholdsregler rettet mod at svække Danmarks og Norges forbindelser med NATO“, 11. juni 1969, AVP RF f. 0116, op. 49, p. 191, d. 16, s. 47.

⁸ Et eksempel er „Rapport fra det sovjetiske APN-bureau med forslag til modpropaganda i Frankrig“, 28. november 1970, dokument gengivet i Nicolas Werth og Gaël Moulicc, *Rapports Secrets Soviétiques 1921-1991*, 1994, s. 442-443.

⁹ „Ottjot litovskogo otdelenija APN sa 1974 god“ [Rapport fra den litauiske afdeling af APN for 1974] Om udlandspropagandaens art og omfang, 28. januar 1975, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas, Litauen, f. R-1019, ap. 3, b. 244, ll. 29-31.

¹⁰ „O nasjikh otnosjenijakh s Danijej“ [Om vore forbindelser med Danmark] MID, 10. august 1953, AVP RF, f. 085, op. 37, p. 147, d. 11, ll. 7-29.

bureau i Danmark, der udgav *Fakta om Sovjetunionen* – et illustreret ugentligt tidsskrift med et oplag på 2000 – samt en daglig bulletin med „sandfærdig information om USSR“ til den danske presse.¹¹ I 1960 foreslog ambassaden at åbne et bibliotek og en filmudlejning, og at avisen Sovetskaja Rossija fik en korrespondent i Danmark.¹²

En betydelig del af propagandaen eller oplysningsarbejdet over for Vesten var viet det lange seje træk for at ændre faste forestillinger. Hvor grundlæggende, langsigtet og principiel den propagandainsats var, fremgår blandt andet af de tre faktorer i DDR's propaganda, den østtyske SED's propagandachef, Manfred Feist, fastslog i SED's politbureaus udenrigspolitiske kommission i 1987:

„For det første:

Vores generallinje, alt for folkets vel og for et liv i fred, skaffer til stadighed os (DDR) nye venner, aftvinger forskellige politiske gruppers respekt og forstærker derigennem objektivt DDR's politiske autoritet og tiltrækningskraft. Den øver hele tiden positiv indflydelse, også på folk, der ikke er fortalere for vores samfundsform, der til tider sågar har en antikommunistisk verdensopfattelse, men alligevel anerkender DDR's fredspolitik.

For det andet:

Kan vi gå ud fra, at DDR har skabt noget, som dets venner anerkender, og dets fjender ikke kan overse. Vores dynamiske og stabile udvikling, vores succes på det økonomiske, sociale og kulturelle område samt udviklingen af det socialistiske demokrati er uomgængelig. På den måde styrkes vores betydning i den ideologiske klassekamp. Nye og gunstige betingelser for at udbrede sandheden om DDR og den reelt eksisterende socialisme modnes endeligt og hjælper stadig bredere masser i kapitalens lande til deres gennembrud.

For det tredje:

Det fremgår tydeligere, at imperialismen er en hæmsko for den samfundsmæssige udvikling og for udvidelse af det videnskabelige og teknologiske potentiale. Under kapitalismen tårner modsætninger sig op – massearbejdsløshed, ny fattigdom og de smertefulde følger af de sociale nedskæringer – der beviser dens rådne karakter og undergang. Jo tydeligere det fremgår, desto mere lysende skal vores propaganda afsløre imperialismens menneskefjendtlige væsen.¹³

¹¹ Sovjetunionens kulturministerium til CK SUKP'S CK på opfordring fra Slavin, 12. februar 1957, RGANI f. 4, op. 16, d. 202, ll. 14-15, 17-18; *Information* 5. juli 1957, „Russerne åbner nu informationskontor i København“.

¹² „Danija. Meroprijatija po rassjireniju sovetско-datskikh svjasej i ulutjeniju polititjeskikh otosjenij“ [Danmark. Forholdsregler til at udvide de sovjetisk-danske forbindelser og til at forbedre de politiske relationer] forslag og anmodning fra Khudolij, den sovjetiske ambassade i København, til Moskva, 31. december 1960, AVP RF f. 085, op. 45, p. 167, d. 8, ll. 97-100.

¹³ SAPMO-Barch: DY 30/IV 2/2.115/28: „Information für die Aussenpolitische Kommission beim Politbüro des Zentralkomitees der SED. Betr.: Information über den erreichten Stand und die weiteren Vorhaben der Auslandsinformation der DDR gegenüber hochentwickelte kapitalistischen Ländern.“ 22.6.1987.

Det ses, at propagandaen har fokus rettet mod systemkonflikten. Vestens borgere skulle præsenteres for socialismens fortrin, og heraf skulle umiddelbart udspringe en forståelse for de socialistiske landes udenrigspolitik. Dette blev formuleret som „forståelse for DDR’s fredspolitik“, der var synonymt med udenrigs- og sikkerhedspolitikken. Men informations- og propaganda-materialets langsigtede funktion var at skabe forudsætningerne for, at borgerne i de vestlige lande vendte kapitalismen ryggen og hengav sig til den samfundsmodel, der skabte de goder, som blev beskrevet. For landene i øst-blokken gjaldt det om konstant at være til stede i den vestlige offentlighed i en situation, der allerede i starten af 1970’erne blev beskrevet som „informationsekspllosionen“. De samarbejdede derfor i forsøget på offensivt at sætte dagsordenen. Det skulle blandt andet ske ved at udnytte Vestens „sociale og politiske uretfærdighed“ og „åndelige degenering“, som det hed i oplægget til et koordineringsmøde mellem kommunistiske partier i østlandene.¹⁴ Rent praktisk betød det, at der flød en jævn strøm af udvalgte informationer fra Øst mod Vest. Således modtog Danmark eksempelvis i 1963 alene fra DDR over hundrede tusinde brochurer.¹⁵ Beholdningen af ikke-periodisk sovjetisk propagandamateriale på dansk i Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv (ABA) omfatter i tidsrummet fra 1970 til 1989 ca. 33 forskellige publikationer. Af dette udvalg er en til to publikationer udgivet årligt i 1970’erne, fire er fra 1981 og ni udgivelser fra 1983. Resten består af tre-fire publikationer årligt fra til 1989.

Tematisk var publikationerne fra 1970’erne koncentreret om at fremstille socialismen som garanten for et fredeligt og højt udviklet samfund. Den type publikationer var typisk fremstillet af landsforeningen Danmark-Sovjetunionen.¹⁶ De mere udenrigspolitisk orienterede publikationer blev typisk udgivet af pressebureauet Novostis forlag i Moskva, trykt af Terpotryk, forlaget Tiden, forlaget Sputnik, eller presseafdelingen ved Sovjetunionens ambassade. Oplagstallet blev opgivet til 2000 eksemplarer på to af publikationerne.¹⁷ På publikationer fra 1970’erne er ordene „fred“ og „socialisme“ gennemgående i alle titler, og forsiderne er prydet af billeder fra fredsmarcher og virksomme sovjetiske landbrug. Fra 1981 er tonen ændret og forsiderne viser nu soldater med gasmasker, dødningehoveder, en verden knust af missiler, og ord som „skyld“, „trussel“, „fare“, og „vildfarelser“. Fra 1986, sammen-

¹⁴ SAPMO-Barch: DY30/IV B 2/20/656: „Probleme der Koordinierung der ideologischen Arbeit und Auslandspropaganda“. 17.12.1973.

¹⁵ Carel Horstmeier, „Særlige forbindelser? Danmark og DDR 1959-1973“, i: Thomas Wegener Friis, Andreas Linderoth (red.), *DDR og Norden*, 2005, s. 126.

¹⁶ Eksempelvis *Sovjetunionen*, 1970, udgivet af Landsforeningen til samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen i samarbejde med APN. „Kontakt og kendskab til Sovjetunionen – landet med stigende betydning for fred og fremskridt – er tidens løsen“, hedder det på bagsiden.

¹⁷ Vladlen Kusnetsov, *Sovjetunionen foreslår*, Tiden 1983; *Hvordan fjernes truslen fra Europa?* Den sovjetiske komité for europæiske sikkerhed og samarbejde og Videnskabsrådet for freds- og nedrustningsforskning, Sputnik 1983.

faldende med Gorbatjovs forsøg på at reetablere dialogen mellem Øst og Vest, flyver fredsduen igen på forsiderne sammen med appeller om oprettelse af atomfri zoner.

Ensartetheden og mængden af publikationer indicerer, at materialet er repræsentativt for de holdninger, Sovjetunionen ønskede at påvirke danskerne med i perioden. Appellen i fredssagen kunne måske vinde bred opbakning på nogle områder, og støtteorganisationer i Vesten bidrog også til at popularisere budskaberne gennem østligt inspirerede kampagner. Men selv om Sovjetunionen på enkelte områder fik nogen succes, var Vestens tillid på et bredere plan alligevel ikke så nem at vinde. En af årsagerne var formentlig, at fredsprogrammet ikke var ensbetydende med, at man havde givet afkald på klassekamp og de revolutionære standpunkter: „Kampen mellem arbejdere og bourgeoisiet vil, ligesom den historiske kappestrid mellem de to sociale systemer på den internationale arena, først ophøre når [det] mere progressive socialistiske samfundssystem vinder en fuldstændig sejr“, hed det i en sovjetisk pamflet, som blev uddelt i Danmark.¹⁸ Videre hed det, at fredsprogrammet blev støttet af „socialister, kommunister og andre progressive kræfter“, og vestlige regeringskredse var „nødt til at tage hensyn til den sovjetiske politiks popularitet blandt folkene.“ Eventuel vestlig skepsis blev gjort til skamme med løftet om, at Sovjetunionen var „imod eksport af revolution“. Men igen blev dette vigtige forbehold noget udvandet med budskabet om, at „USSR altid var rede til at yde hjælp til ofrene for eksport af kontrarevolution.“

Som en fortsættelse af fredspolitikken blev et omfattende „Fredsprogram“ vedtaget på SUKP's 24. kongres i foråret 1971. Det blev fundamentet og den retoriske ramme for den sovjetiske aktivitet over for Vesteuropa i resten af sovjetimperiets levetid. Sovjetunionen fremstillede sig selv som repræsentant for verdens folk og tilførte billedet af Sovjetstaten den moralske renhed, de humanistiske værdier og den garanti for sikkerhed, som denne rolle indebar. Programmet indeholdt punkter om afskaffelse af krig og angav et kodeks for stater adfærd i det internationale liv, hvor vold og trusler skulle afskaffes. Der skulle skabes kollektiv sikkerhed, og kaprustningen skulle standses. Desuden skulle FN's beslutninger om afskaffelse af koloniherrredømmer realiseres, og man skulle udvikle „gensidigt fordelagtige samarbejdsrelationer med stater, der stræbte efter denne orden“. Efter denne opskrift indgik Sovjetunionen samarbejdsaftaler indenfor økonomi, kultur, teknik og videnskab med vesteuropæiske lande. De fleste stater kunne ikke være uenige i de overordnede visioner for en fredelig verden, og Fredsprogrammet og samarbejdsaftalerne blev grundlaget for Sovjetunionens praktiske kontakt med udlandet på højere såvel som på lavere niveau. Fredsprogrammet lagde op til en uddybelse af samarbejdet via de bilaterale samarbejdsaftaler, som udover at skabe forståelse og indsigt, blev anset for at „underbygge politiske deklamationer om styr-

¹⁸ Vladlen Katjanov, *Socialisme betyder fred*, Pressebureauet Novosti's forlag, Moskva 1975, s. 9.

kelse af freden og fredelig sameksistens, idet de danner et solidt økonomisk grundlag for dem.¹⁹

Demonstrationer og fredsmøder spillede en lige så vigtig rolle som topmøder og internationale aftaler i den sovjetiske propaganda. Verdensfredskongressen i Moskva i 1973 demonstrerede „den store rolle og betydning, som de offentlige organisationer, der kæmper aktivt for fred, spiller“, og blev „med rette kaldt verdensfolkernes kongres“.²⁰ Også her blev fredelig sameksistens ophøjet til det eneste fornuftige grundlag for international sikkerhed.

Efter 1975 fejrede man resultaterne af Helsingfors-konferencen, der fra sovjetisk side blev præsenteret som et østligt initiativ. Afspændingsprocessen havde banet vejen til Helsingfors, og afspændingen var i sovjetisk optik kommet i stand på grund af en generel ændring i styrkeforholdet på internationalt plan til fordel for socialismens, fredens og fremskridtets kræfter. Østblokkens forsvarsevne var nu så stor, at vestlige ledere måtte „afstå fra tidligere tale om muligheden for væbnet tilintetgørelse af socialismen i Europa,“ og Frankrig blev fremhævet som „det første land, som slog hul i en enig anti-sovjetisk front“. I den sovjetiske propaganda trak man herfra en lige linje tilbage til Warszawapagtlandenes politisk rådgivende komites konference i 1966, hvor man vedtog „Deklaration om styrkelse af fred og sikkerhed i Europa“, og de Europæiske kommunist- og arbejderpartiers konference i Karlovy Vary i april 1967, som vedtog „at forvandle Europa til et samarbejds og fredens kontinent“. De kapitalistiske staters accept af Slutakten fra Helsingfors-konferencen satte kronen på værket. Mens de socialistiske landes standpunkt fra starten havde været klart og konstruktivt, nemlig at „uddybe og forankre afspændingsprocessen“, havde politiske kredse i Vest blot „søgt at finde kanaler til ideologisk indtrængen i det socialistiske samfund.“²¹

Fremstillingen af modsætningen mellem Østs og Vests motiver til Helsingfors-processen blev genstand for konklusioner, som passede ind i billedet af Sovjetunionen som indehaver af initiativet – „levende og dynamisk“ i modsætning til en „træg og passiv“ vestlig verden.²² Sovjetunionen førte „konsekvent en politik, der styrede mod udvidelse af de kulturelle forbindelser“. Sådanne kontakter og udvekslinger skulle realiseres i overensstemmelse med hvert lands forfatning og gældende love og regler, og i Slutakten blev det understreget, at „hvert land skulle respektere hinandens ret til at lave egne love og administrative regler“.²³ På den måde forsøgte Sovjetunionen samtidig at beskytte sig fra borgerlig antisovjetisk propaganda og at imødegå åbenhedskra-

¹⁹ Katjanov, *Socialisme betyder fred*, 1975, s. 12.

²⁰ Katjanov, *Socialisme betyder fred*, 1975, s. 27.

²¹ K. Jurjev, *Fredens vej – fornuftens vej*, International panorama M 76, Pressebureauets Novosti's forlag, 1976, s. 6, 14, 16.

²² Vladlen Kusnetsov, *Sovjetunionen foreslår. Den internationale situation og sovjetiske fredsiniciativer*, Forlaget Tiden 1983, s. 89.

²³ Jurjev, *Fredens vej – fornuftens vej*, 1976, s. 43, 49-50.

Kommunistisk arrangement om Afghanistan, februar 1980. (ABA).

set for at være et internt anliggende og et anliggende alene mellem de to lande. Moskva retfærdiggjorde interventionen med henvisning til, at regeringen i Kabul havde anmodet om den og med, at det var Sovjetunionens internationale pligt at støtte et kommunistisk regime i vanskeligheder. Man var bange for at miste ikke kun et venligsindet naboland, men hvad der blev kaldt et „næsten socialistisk land“.²⁵ Propagandaen formidlede billedet af den samtidige brudte afspænding som USA's ansvar. USA havde forladt afspændingen, som andre nationer har kæmpet for i overensstemmelse med den fredelige sameksistens politik.²⁶

Information om livet under socialismen

I beskrivelsen af propagandaen, som den var tilrettelagt for danskerne, vil dette afsnit tage udgangspunkt i den periodiske propaganda, der var rettet

²⁴ Sst. s. 60-71.

²⁵ Georges-Henri Soutou, *La guerre de Cinquante Ans, Les relations Est-Ouest 1943-1990*, Fayard 2001, s. 616; MEMO / O.N. Bykov (red.) *Mesjdunarodnyj Jesjegovnik 1980. Politika i ekonomika*, 1980, s. 207; Oleg Grinjevskij, *Tajny sovetskoj diplomatii*, 2000, s. 329.

²⁶ *Hvorfra trues freden?* Særnummer af „Fakta om Sovjetunionen“, Militærforlaget, USSR's forsvarsmi-
nisterium, Moskva 1982, APN (Novosti) København 1982, s. 3.

mod danskerne på deres eget modersmål. Her var navnlig to tidsskrifter af betydning: Det sovjetiske *Fakta om Sovjetunionen* og det østtyske *DDR-Revy* samt radiokanalerne *Radio Moskva* og *Radio Berlin International (RBI)*.

Ledelsen i Sovjetunionen og DDR anvendte radiostationerne *Radio Moskva* og *Radio Berlin International (RBI)* til at give danskerne et indtryk af „livet i socialismen“, samtidig med, at de havde en dagspolitisk profil. Programindholdet i den faste aftenssendetid mellem kl. 18.00 og 20.00 var: „Nyheder fra Sovjetunionen“, „Kommentarer til international politik“ og „Videnskab og teknik“, „Ungdomsprogrammer“ samt en fast sendetid, hvor „danske besøgende, fagforeningsfolk, politikere, kulturpersoner osv.“ berettede om deres indtryk af Sovjetunionen.²⁷ Redaktionerne på de to radiostationer bestod af danske oplæsere og oversættere og en fast lokal redaktion bestående af funktionærer fra kommunistpartierne. De sovjetiske og østtyske myndigheder søgte danske medarbejdere til radioen gennem DKP, for Moskva-redaktionens vedkommende blandt danskere som skulle på længerevarende skolingsoophold i Moskva.²⁸ Den østtyske radiostation var inddraget i DDR's støtte til DKP, idet den finansierede *Land og Folks* korrespondent i Berlin.²⁹ *Radio Berlin International* udsendte som sin sovjetiske pendant nyheds- og baggrundsinformation om DDR på korbølge til lande kloden rundt og til danskerne fra starten af 1960'erne hver dag ca. halvanden time.³⁰ Der var således tale om en omfattende og omkostningskrævende virksomhed, hvilket fremgår af RBI's store andel af det samlede østtyske propagandabudget, jf. tabel 44.1.

De tidlige numre af *Fakta om Sovjetunionen*, som Sovjetunionens ambassade siden 1951 havde stået bag, om end det officielt var produceret af nyhedsbureauet APN, bragte hovedsagelig optryk af oversatte artikler fra Pravda og Ivestija, partiledernes taler og erklæringer fra Sovjetunionens regering. Den politiske stil slog ikke rigtig an i den danske offentlighed og supplerede kun dårligt *Land og Folk*. Det kom også til udtryk i den sovjetiske ambassadørs indberetninger, hvor han pressede på for at trække mere sportsstof ind i tidsskriftets spalter, fordi sporten som trækplaster kunne få dansk ungdom til at „etablere forbindelser til Sovjetunionen og kan bringe dem med til ungdomsfestivaler i Sovjetunionen og Østeuropa.“³¹ I 1963 lagde redaktionen stilen om og præsenterede et nyt farvestrålende blad, der ville udkomme to gange månedligt og „på objektiv måde som hidtil belyse Sovjetunionens inden- og uden-

²⁷ APN-redaktionens programpræsentation i *Fakta om Sovjetunionen*, 1968, nr. 20 og 1971, nr. 7.

²⁸ Jf. brev fra Ib Nørlund til SUKP's CK, 30. oktober 1968 samt brev fra Ib Nørlund til instituttet for Samfundsvidenskaber i Moskva, 8. januar 1976, ABA,Kasse 397: SUKP Sovjet.

²⁹ SAPMO-Barch: DY 30/IV A 2/20/547: „Vorlage für das Sekretariat. Betr.: Akkreditierung und Bezahlung des DDR-Korrespondenten des Zentralorgans der KP-Dänemark "Land og Folk", John Wilken“. 15.2.1968.

³⁰ Carel Horstmeier, „Særlige forbindelser? Danmark og DDR 1959-1973.“ Thomas Wegener Friis, Andreas Linderoth (red), *DDR og Norden*, 2005, s.126.

³¹ Referat af samtale med medlem af DKP's CK I. Wagner, formand for DKU I. Grot og sekretær i DKU P. Emanuel, indberetning af N. Slavin, 25. oktober 1957, RGANI f. 5, op. 50, d. 20, ll. 215-218.

rigspolitik med det formål at bidrage til den gensidige forståelse og udvidelse af forbindelserne mellem vore folk og styrke arbejdet for verdensfreden. Tidsskriftet vil bringe stof om tilværelsen i Sovjetunionen og udviklingen af produktionslivet.³² *Fakta om Sovjetunionen* stilede mod at nå ud over den snævre kommunistiske læserskare, der abonnerede på Land og Folk. De behandlede emneområder fik i de næste årtier omtrent følgende fordeling: 1/5 rejsebeskrivelser, 1/5 sport, 1/5 kunst og kultur, 1/5 teknik og økonomi, og 1/5 mere direkte politiske emner. Derved fik tidsskriftet mest karakter af en rejsebrochure eller et livsstilsmagasin, i hvert fald med det billede af tilværelsen i det socialistiske samfund, som regimet ønskede at viderefremme. Partitoppens taler blev herefter kun trykt på gult papir som tillæg. Fremstillinger af femårsplaner og SUKP's resolutioner veg efterhånden pladsen for tillokkende fotos af sovjetborgere på ski, på fabrikken, i kolkhosen, i skolen eller i pionerlejren.

Som det fremgik af den tidligere nævnte udgiftspost til *Verlag Zeit im Bild* (se tabel 44.1) der udgav *DDR-revy*, var det ikke billigt at udgive bladet. Både *Fakta om Sovjetunionen* og den østtyske pendant *DDR-revy* blev trykt i god kvalitet. *DDR-revy* var med hensyn til produktionskvalitet endog flottere end den sovjetiske publikation. Tidsskriftet var trykt på glittet papir med udstrakt brug af farvefotos. Det overgik her danske ugeblade i den pågældende periode (1963-78) og sigtede mod en kvalitet, der mindede om vestlige livsstilsmagasiner. Herved stod det i modsætning til det almindelige indtryk af østlandene og deres produkter, der generelt havde ry for at være billige og af dårligere kvalitet end varer i Vesten. Dette var ikke tilfældigt. Tidsskriftet skulle netop være med til at beskrive DDR som en fuldt moderne industristat, der levede op til verdensmarkedets standarder. Udgifterne hertil blev dækket af DDR-staten selv, idet halvdelen af oplaget var gratis og blev tilsendt modtagerne. Den anden halvdel blev solgt på kommercielle vilkår. Udbyttet herfra bidrog til at drive de nationale DDR-venskabsforeninger.³³ *DDR-revy* var det primære organ for DDR's propaganda rettet mod de „højt udviklede kapitalistiske lande“. Det udkom i perioden 1956-1990 på dansk, svensk, finsk, engelsk, fransk, italiensk, græsk og naturligvis på tysk. Bladet kredsede om fire hovedtemaer, idet det atter og atter søgte at slå fast, at DDR var en succesrig, moderne og menneskevenlig stat, en stat, der kæmpede for freden, en antifascistisk stat og en kulturstat med historiske traditioner.³⁴ *DDR-revy* udkom på

³² *Fakta om Sovjetunionen*, 1963, nr. 1.

³³ SAPMO-Barch: DY 30/IV 2/2.115/28: „Information für die Aussenpolitische Kommission beim Politbüro des Zentralkomitees der SED. Betr.: Information über den erreichten Stand und die weiteren Vorhaben der Auslandsinformation der DDR gegenüber hochentwickelte kapitalistischen Ländern.“ 22.6.1987.

³⁴ Nils Abraham, „Die Selbstdarstellung der DDR im Rahmen der Public Diplomacy gegenüber Schweden nach der völkerrechtlichen Anerkennung 1972: Das Beispiel des Magazins *DDR-Revue*“ i Heiner Timmermann (red.), *Das war die DDR*, 2004, s. 432.

dansk fra 1961 frem til statens sammenbrud i 1990, og modtagergruppen var på lidt over tusinde personer og institutioner.³⁵ Tidsskriftet var en oversættelse af et tysk forlæg, men indeholdt i sin danske version et tillæg, der særligt beskæftigede sig med det dansk-østtyske forhold. Ligesom *Fakta om Sovjetunionen* indeholdt det østtyske tidsskrift også særlige spalter med udgiverlandets aktuelle holdning til international politik, men det var stadig domineret af livsstilsartikler.

Stofområdet „livet i socialismen“ var det største og mest dominerende i både *Fakta om Sovjetunionen* og *DDR-revy*. Her blev det demonstreret, at borgerne i de socialistiske lande virkelig nød tilværelsen i deres samfund. Optimismen var stor og siderne fyldt med glade og tilfredse mennesker. Individvinklen var typisk i tidsskrifternes artikler trukket frem gennem udvalgte DDR- eller sovjetborgeres oplevelser af denne eller hin generelle tendens i socialismen. Overordnet betragtet handlede artiklerne om livet i socialismen med vægt på følgende temaer: socialismens og planøkonomiens succes med besøg på virksomheder, velfærdsgoder under socialismen, det høje kulturniveau i de socialistiske samfund og ferie og fritid i de socialistiske lande.

Beskrivelsen af den socialistiske økonomi skulle ses som et indlæg i kampen mellem systemerne under den fredelige sameksistens, hvor målestokken for deres succes i vidt omfang blev deres evne til at skabe økonomisk vækst og en højere levestandard for deres borgere. Ifølge den marxistisk-leninistiske ideologi var planøkonomien en mere rationel produktionsform end den kapitalistiske. Denne forestilling så man i øst særligt i 1950'erne og 1960'erne bekræftet i de ofte forskønnede produktionstal og vækstrater. Dette førte til en optimisme, som regimet reflekterede ved at opstille nye, endnu højere planmål for fremtidig vækst og effektiviseringer af produktionen. Troen på planøkonomiens vækstpotentiale, der som tidligere nævnt ikke var noget isoleret østligt fænomen, fik i starten af 1960'erne regimerne i Sovjet og i DDR til at proklamere, at landenes produktion i en overskuelig fremtid ville overhale USA og Vesttyskland. Denne kappestrid kom meget tydeligt til udtryk gennem direkte sammenligninger med levevilkårene i de store vestlige samfund, som eksempelvis når *Fakta om Sovjetunionen* proklamerede, at „Sovjetunionens fremgang er fire gange hurtigere end USA's“.³⁶ Den økonomiske vækst blev ofte underbygget med et statistisk materiale, der ikke var kontrollerbart, men så godt ud og virkede ligeså illustrativt som tidsskrifternes mange farvebilleder: „Den støtte udvikling af den socialistiske industri og landbruget har bevirket, at landets nationalindkomst i 1970 vil udgøre 275 milliarder rubler, næsten 50 gange så meget som i 1913. Denne hurtige vækst har gjort det mu-

³⁵ Carel Horstmeier, „Særlige forbindelser? Danmark og DDR 1959-1973“, i: Thomas Wegener Friis, Andreas Linderoth (red.), *DDR og Norden*, 2005, s.126.

³⁶ *Fakta om Sovjetunionen*, 1963, nr. 3.

ligt at hæve industri- og bygningsarbejdernes realløn med godt 600 pct. Og bøndernes realindtægter med hen ved 1000 pct.³⁷

Selv om der i realiteten var et svælg mellem visionerne hos de økonomiske planlæggere i de statslige planmyndigheder og realiteterne på fabriks- og ikke mindst butiksgulvene, var tidsskrifterne fyldt med positive evalueringer af fem- eller syvårsplanerne. DDR-revyen trykte eksempelvis i 1960'erne artikelserien „7 år forvandler et land“ om 7-års planen (indtil denne plan blev opgivet og erstattet af nedjusterede femårsplaner). Karakteristisk handlede mange artikler om „mere kød, mere mælk og flere æg“, der lovpriste produktionsfremgangen i de statslige kollektivbrug. Tendensen til at kvantificere fremskridtet i forbrug var ligeså udpræget i *Fakta om Sovjetunionen*, der i 1963 stolt erklærede, at „i dag producerer Sovjetunionen ca. 50 kg kød om året pr. indbygger“.³⁸ Også med hensyn til vandkraft lå Sovjetunionen foran alle andre lande, idet den samlede kapacitet blot i de store floder blev anslået til 300 millioner kilowatt.³⁹

Som vist i det foregående var energi-forbruget et væsentligt succesparameter i den østlige propaganda. Et højt energiforbrug og tilsvarende produktion skulle demonstrere, at Sovjetunionen var et højt udviklet og moderne industrisamfund. Hvad propagandaen så bort fra, var, at det større forbrug var et udslag af systemets ineffektivitet og frådseriet med energireserverne. Et system, der betragtede det som en succes at bruge mest mulig energi, var ikke tilskyndet til at udnytte ressourcerne rationelt. På papiret tegnede DDR's brunkulsproduktion sig også som et stort fremskridt, men i virkelighedens verden var produktionen udtryk for et stort ressourcespild.⁴⁰

De nævnte eksempler på fremhævelsen af „forbrugsfesten under socialismen“ havde deres baggrund i de kommunistiske regimers vækst- og fremskridtstro. I Vesten, hvor en lignende tiltro til industrialiseringen ligeledes i mange år var fremherskende, eksisterede en skepsis og et politisk modspil, der klart påpegede, at den fortsatte vækst havde en bagside med forurening og rovdrift på råstoffer. Den kritik var i Sovjetunionen og de øvrige lande i Warszawapagten primært båret af grupper uden for det kommunistisk organiserede magtapparat og derfor udsat for regimernes undertrykkelse. Da denne kritik ikke var kommunistpartiernes politik, lagde propagandatidskrifterne ikke bånd på sig selv i dækningen af „erhvervsstoffet“. Historier om planøkonomiens enorme industriallæg var fast stof i bladene.⁴¹ Fra sovjetisk side kom det blandt andet til udtryk i forbindelse med besøget af en amerikansk delegation med indenrigsminister Udall i spidsen i september 1962.

³⁷ *Fakta om Sovjetunionen*, 1970, nr. 21.

³⁸ *Fakta om Sovjetunionen*, 1963, nr. 2.

³⁹ *Fakta om Sovjetunionen*, 1963, nr. 1.

⁴⁰ I kapitel 60 gennemgås den videre betydning af disse fundamentale mangler ved den socialistiske økonomi.

⁴¹ „Leuna – den syntetiske fremtid“, DDR-revy nr. 7, 1964.

Propagandaen lagde vægt på at fremstille østlandene som teknologisk veludviklede, et indtryk billeder som disse skulle fremme. Opførelse af atomkraftværk i Sovjetunionen, udateret. (FN).

Delegationslederen udtalte efter rundrejsen, at sovjetiske ingeniører havde udarbejdet nye og originale metoder til anlæg af store vandkraftværker og dæmninger⁴². Lovprisningen af socialismens landvindinger af personer fra Vesten var i øvrigt et yndet redskab. De kunne paradoksalt nok anvendes som sandhedsvidner, og skulle dermed hæve artiklernes troværdighed.⁴³

Fremhævelsen af østlandenes højtudviklede teknologi og veludviklede industri skulle medvirke til at fremstille socialismen som et moderne, fremgangsrigt og succesrigt system. Men da der i plansystemet og den sovjetiske industriform ikke var stor mulighed for at tage højde for følgevirkninger og problemer i form af økologiske katastrofer, må propagandaen i stigende grad have virket fremmedgørende på en vestlig læser. Dette forhold fremgår eksempelvis af Fakta om Sovjetunionens temanummer om atomkraft, der i 1979

⁴² Fakta om Sovjetunionen, 1963, nr. 14.

⁴³ Fra østlig side havde man normalt travlt med at underminere Vestens troværdighed – vel vidende at vestlige repræsentanter havde større troværdighed i en vestlig offentlighed. Tendensen kommer eksempelvis tydeligt til udtryk i det faste indlæg i *DDR-revy* „andere über uns“, hvor folk fra Vesten udtaler sig positivt om forskellige aspekter af DDR og SED's politik. Se Nils Abraham, „Die Selbstdarstellung der DDR im Rahmen der Public Diplomacy gegenüber Schweden nach der völkerrechtlichen Anerkennung 1972: Das Beispiel des Magazins DDR-Revue“, i Heiner Timmermann, *Das war die DDR. DDR-Forschung im Fadenkreuz von Herrschaft, Aussenbeziehungen, Kultur und Souveränität*, 2004, s. 440.

fremstilles som „en særdeles lovende energikilde“. Bladet kunne fortælle sine læsere, at „Erfaringerne fra isbryderen „Lenin“ og kraftværket i Novovoronesh har vist en særlig vigtig fordel ved atomkraften fra disse reaktorer – de er ufarlige for miljøet“ og „Det er særdeles vigtigt, for det er altså muligt at bygge sådanne atomkraftværker inden for storbyers grænser“. ⁴⁴ På dette tidspunkt var netop kampen mod atomkraft i Danmark tiltagende med krav om lukning af det svenske a-kraftværk Barsebäck.

Selvom den østlige propaganda til stadighed fremhævede socialismens og planøkonomiens velsignelser, havde den svært ved at imødegå de vestlige befolkningers opfattelse af, at landene i øst var fattigere end dem selv. Selv særdeles loyale danske fremstillinger måtte erkende, at der til tider var visse økonomiske problemer bag jerntæppet. Det kom for eksempel til udtryk i bogen *DDR – Samfund og økonomi* fra DKP's forlag Tiden. Bogen forklarede fænomenet Intershops eller dollarbutikker med, at DDR meget mod magthavernes ønske var nødt til – og altså befandt sig i en økonomisk tvangssituation – at opretholde disse særlige forretninger, hvor der mod vestlig valuta kunne købes varer, der for normale borgere var umulige at købe.

Konfronteret med realiteterne om, at den vestlige forbruger var økonomisk og materielt bedre stillet end forbrugerne i de socialistiske lande, var den østlige propaganda nødsaget til at udvide levestandard-begrebet til at omfatte andet og mere end rent forbrug. Ud over at portrættere den socialistiske velfærdsmodel beskrev propagandaen også de socialistiske landes særligt høje vidensniveau og kulturelle stade. Mht. velfærden var navnlig tre temaer dominerende: borgernes adgang til moderne og billige boliger, adgangen til et udbygget og gratis sundhedssystem samt adgangen til en ligeledes gratis uddannelse. Resultaterne af de store boligprogrammer ses stadig i Østeuropa. Alle Østlande igangsatte fra 1960'erne et moderne og billigt elementbyggeri, og overalt skød boligblokke af beton op og skaffede borgerne en boligform, der på trods af den dårlige kvalitet var relativt attraktiv, idet byggerierne var moderne med fjernvarme og nye sanitære anlæg modsat det ældre byggeri. I propagandaen berettedes gerne og ofte om de nye boliger: „Alle vegne i Sovjetunionen flytter folk ind i nye lejligheder. Flytninger under festlige udfoldelser er blevet daglig foreteelse i den sovjetiske tilværelse .. . I de kapitalistiske lande må arbejdets mennesker betale en stor del af deres indtægt i huslejer: i USA godt 30 pct, i Vesttyskland 23 pct, og i Frankrig 25 pct. I Sovjetunionen er huslejen den laveste i verden“. ⁴⁵ Netop de kunstigt meget lave huslejer blev gennem hele den kolde krig et af propagandaens flagskibe.

I beskrivelsen af den socialistiske velfærdsmodel var de to tidsskrifter opmærksomme på den kvindelige del af læserskaren. Sovjetiske repræsentanter i Danmark havde siden 1950'erne diskuteret charmeoffensiven over for dan-

⁴⁴ „Energi. Nu og i fremtiden.“ *Fakta om Sovjetunionen*, 1979.

⁴⁵ *Fakta om Sovjetunionen*, 1963, nr. 6.

ske kvinder i informationsmaterialet. I 1969 fremhævede den sovjetiske ledelse over for repræsentanter for kommunist- og arbejderpartier på et møde i Moskva i 1969 et „vigtigt karaktertræk ved vores epoke“, nemlig „kvinders massedeltagelse i klassekampen“, „det voksende antal kvinder, som er beskæftiget i produktion og andre aktiviteter“, „deres politiske bevidsthed og kamp for økonomiske og sociale rettigheder“. Tanken var, at „kvinders rettigheder og lighed i de socialistiske lande“ måtte stå som „et forbillede for kvinderne i de kapitalistiske lande.“⁴⁶ Det illustreredes af et eksempel fra APN-redaktionen i Danmark, som i *Fakta om Sovjetunionen*, 1963 nr. 5 citerede en sovjetisk kvinde: „Sovjetstyret ophøjede kvinden og gav hende rettigheder på lige fod med manden (...) I dag er vi sovjetiske kvinder lykkelige over den udvikling, vi og vore børn oplever. Det er naturligvis tungt at vide, at der endnu er adskillige lande på vor skønne planet, hvor kvindernes skæbne den dag i dag er meget hård“. I de følgende årtier optog artikler om kvinders vilkår, moderne børneopdragelse, mode, karriere en stor del af spaltepladsen.

Den dansksprogede propaganda var imidlertid ikke skræddersyet til danske modtagere. For størsteparten af artiklerne gjaldt det, at de blot var oversat fra et forlæg på russisk eller tysk. Undtagelser var diskussioner af de nordiske landes velfærdsmodel. Her var udfordringen til tidsskrifternes redaktioner, at lovprisningen af de sociale systemer i de socialistiske lande i forhold til de skandinaviske mødte nogle vanskeligheder, idet flere af kerneydelserne som uddannelse og gratis sygehuse også var integrerede dele af den nordiske velfærdsmodel. Forsøg på at gøre op med den nordiske model kom blandt andet til udtryk i den østtyske presseudgivelse *Horizont*, der op gennem 1970'erne netop førte en kampagne mod den nordiske model. Her ønskede man gennem den østtyske propaganda for det første at påvise, at velfærdsmodellens rygte overgik de faktiske realiteter. Den svenske model blev her afvist som et socialistisk alternativ og socialdemokraterne kåret som „kapitalismens apologeter“. For det andet påpegede østtyskerne fænomener som ungdomskriminalitet og narkomani – skyggesider, som man nægtede at kende til i øst. Østtyskerne erklærede, at narkoproblemet var udtryk for velfærdssystemets svigt, idet det „skyldtes ungdomsarbejdsløsheden, højt arbejdstempo, ensformigt arbejde og svig i en verden af borgerlig karrieretænkning og skånselsløs konkurrence“.⁴⁷

⁴⁶ „O meroprijatijakh v svjazi s 20-letijem Mesjdunarodnoj demokratitjeskoj federatsii sjensjin“, [Om tiltag i forbindelse med International demokratisk føderation af kvinders 20-års jubilæum] Postanovlenije [Forordning] fra SSOD om tiltag over for udlandet for at fremme kvindernes rolle i folkenes kamp for fred, 23.marts 1965, GARF f. 9576, op. 11, d. 223, ll. 44-47; „Sadatji borby protiv imperialisma na sovremennom etape (...)“ Kommunique vedtaget af den internationale kommunistiske bevægelse, 17. juni 1969, Dok. 140 i Ministerstvo inostrannykh del SSSR, *Sa mir i besopasnost narodov – Dokumenty vnesnej politiki SSSR 1969*, 1987, s. 344.

⁴⁷ Astrid Hedin, „Wandel durch Annäherung, Förändring genom närmande ? Sverige och DDR i Östpolitikens era“, i Thomas Wegener Friis, Andreas Linderoth (red.), *DDR og Norden*, 2005, s. 347.

Kontrapropaganda mod den udenlandske presse

Selv om det var målet for den østlige propaganda at bestemme, hvordan socialismen skulle betragtes og diskuteres i Vesten, måtte ledelsen i Warszawa-pagtlandene erfare, at det langt fra lykkedes. Et indirekte udtryk herfor, var den anden søjle i propagandaen, som regimerne fandt det nødvendigt at etablere. Det var den såkaldte „kontrapropaganda“ mod informationsmateriale, der blev til i de kapitalistiske lande.

KGB gjorde i 1965 SUKP's CK opmærksom på miskrediteringskampagner i Vesten, der var resultat af en „højt udviklet propagandatjeneste med specialafdelinger for hvert enkelt emneområde“. Som modvægt foreslog Moskva „en sammenlægning og effektivisering af APN og Kulturkomitéen for tilvirkningen af udenlandske propagandastrategier, oprettelse af „udvalg for ideologi i hvert enkelt fagministerium“, og endelig „oprettelse af et propagandainstitut med sociologer, psykologer, filosoffer, historikere og etnografer, der kan udvirke forslag til at imødegå Vestens undergravende virksomhed“. ⁴⁸ Kontrapropagandaen skulle fortrænge Vestens kritiske billede af undertrykkende politistater, hvor befolkningen affandt sig med lange køer, en stadig mangel på forbrugsgoder og dertil ytrings- og rejseforbud. SUKP's CK's internationale afdeling havde siden 1949 produceret hæfter og materiale på dansk for den såkaldte modpropaganda, dvs. materiale der skulle fortælle danskerne „sandheden om Sovjetunionen.“ I 1950 angav ambassaden tallet til 50-60.000 bøger og artikelsamlinger samt Sovinformbureaus såkaldte materialemapper og 250 artikler tilrettelagt for den danske presse. ⁴⁹

Forklaringerne på socialismens svagheder og mangler var ofte ganske opfindsomme. Alligevel fandtes forhold, der ikke var til at komme uden om, eksempelvis den vedvarende ustabile forsyningssituation. *Fakta om Sovjetunionen* reagerede i kommentaren „Levestandard i Øst og Vest“ med at slå fast, at „levestandard ikke kun er et spørgsmål om vareudbuddet i butikkerne“ – hvori der lå en implicit anerkendelse af problemet. Den ytrede ikke kritik af tilstandene i Sovjetunionen, bortset fra erkendelsen af, at „biler er dyre, meget dyre“. Læseren fik beregnet, at sovjetborgeren anno 1979 i virkeligheden var økonomisk bedre stillet end amerikanerne, og østpropagandaen slog herefter på den gratis sundhedstjeneste, gratis uddannelse og den lave huslejer.

De bugnende menukort blev brugt i *DDR-revy* som et modargument mod rygter i den vesttyske presse om den ustabile fødevareresituation i Østtyskland 1961. I artiklen „Hungersnød ? – Latterligt“ i oktobernummeret udtalte en

⁴⁸ KGB-rapport til SUKP's CK om modforanstaltninger til „fjendens styrkede imperialistiske spionage og ideologiske centre“, 3. marts 1965, Dokument nr 41, gengivet i Nicolas Werth og Gaël Moullec, *Rapports Secrets Soviétiques 1921-1991*, 1994, s. 430-440.

⁴⁹ „Ottjot missii SSSR v Danii sa 1949 god“ [Rapport fra USSR's gesandtskab i Danmark for året 1949] Ambassadeindberetning, marts 1950, RGASPI f. 17, op. 137, d. 129, ll. 31-88.

gruppe af „eksperter“ sig om fødevarer-situationen. Her refererede mesterkokken Dieter Elsholtz fra restauranten „Frankfurter Tor“ i Berlin til de famøse menukort: „Vi har hver dag over tusinde gæster. Maden smager dem alle og alle roser vor righoldige spiseseddel. Man skulle sende løgnhalsene et menukort, måske rødmer de så af skam“. En handlende redegjorde for det store udbud af fiskekonserves, mens den „tilfældigt udvalgte“ bygningsarbejder Leo Wilhelm fra Berlin-Hohenschönhausen skulle have udtalt: „Vore penge stemmer og der findes nok at købe. Skal det kaldes hungersnød?“⁵⁰

Generelt var det vanskeligt at danne sig et fuldstændigt billede af vareforsyningen i det tilknappe DDR. Ikke mindst da Berlin og hovedbyerne i distrikterne som Rostock og Leipzig, som en del danskere besøgte i forbindelse med Østersøugerne, var relativt bedre forsynet med varer end resten af landet.

Den velvilligt indstillede læser fik testet sin positive indstilling under opførelsen af Berlin-muren i 1961. *DDR-revy* behandlede ikke opførelsen i noget stort omfang, men anlagde dog et østtysk perspektiv på de „politiske sider“ af Berlin-problematikken. Bladet forsøgte sig også med et modtræk i november-udgaven i 1961 med artiklen „700.000 flygtninge kom fra Vesttyskland“. Det var et svar på Vestens tolkning af Berlin-muren som en brutal stopper for den smutvej, der truede med at dræne DDR's arbejdsstyrke. I artiklen vendte forfatteren problematikken på hovedet, idet han påstod, at vandringen i Tyskland ikke gik fra øst mod vest, men derimod den anden vej. Alligevel må artiklens ord have lydt noget hule, så kort tid efter murens bygning: „Hvad tvinger hundrede tusinder af flittige kvalificerede mennesker til at forlade deres hjemstavn? „Deutsche Woche“, som udkommer i München (Vesttyskland) giver efter et omfattende rundspørge følgende svar herpå: „et repræsentativt gennemsnit af de adspurgte angav dårlige arbejdsmuligheder, for høje leveomkostninger og skatter, for få muligheder til at skaffe sig en finansiell reserve. En meget ofte angivet grund er afvisning af militærtjeneste. Også efter de forholdsregler, som DDR's regering har foretaget til beskyttelse af sine grænser, vedvarer tilstrømningen af overflyttere fra Vesttyskland uformindsket“.⁵¹

Da Vesten som tidligere nævnt indledte sin menneskerettighedskampagne med afsæt i CSCE-aftalens kurv 3, blev der i østblokkens dansksprogede tidskrifter ført artikelkampagner, der skulle tage brodden af den skarpe vestlige kritik og om muligt vende den mod disse lande selv. Et eksempel var en artikelserie fra *Fakta om Sovjetunionen*, hvor APN-redaktionen opsøgte de „ofre“ for undertrykkelse, som den vestlige presse havde udpeget og drejede historien 180 grader, som f.eks. artiklen med overskriften „Som de dog lyver!“, der indledtes med følgende: „Med passende mellemrum bliver vestlige

⁵⁰ „Hungersnød? – Latterligt“, *DDR-Revy*. Nr. 10, 1961.

⁵¹ *DDR-Revy*, nr. 11, 1961.

avislæsere belemret med mærkværdige og grupp vækkende beretninger om, hvordan sovjetborgere, der tillader sig den luksus at mene noget andet det dét, der er „tilladt fra officielt hold“ (hvad det så end er!) bliver maltrakteret af myndighederne. Beretningerne er udstyret med tilsyneladende pålidelig dokumentation – såsom navn, alder, civilstand, uddannelse m.m. Og så må de vel være sandfærdige. Eller må de nu også det?⁵²

Partiledelsen i DDR spekulerede over, hvordan menneskerettighedskritikken kunne vendes mod Vesttyskland i stedet. En miskreditering af Vesttyskland havde længe været et hovedmål i DDR's propaganda. En mulighed, DDR udnyttede, var Vesttysklands Berufsverbot mod venstreorienterede i offentlig tjeneste.⁵³ På menneskerettighedsområdet havde SED således allerede i starten af 1960'erne arbejdet for „skånselsløst“ at afsløre menneskerettighedskrænkelser i Vesttyskland, og DKP samarbejdede i samme periode med Verdensfredsrådet og Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed om kampagner mod Berufsverbot i Vesttyskland.⁵⁴

Valget af en offensiv linje fra østtysk side betød også, at vigtige konkrete sager blev fortiet af DDR-revy. Det gjaldt ikke mindst DDR's udvisning af den kritiske sangskriver Wolf Biermann.⁵⁵ Men ligesom Biermann ikke ophørte med at være et problem for DDR, efter at statsledelsen havde nægtet at lade ham vende tilbage efter en koncert i Forbundsrepublikken i 1976, ligeså lidt lykkedes det de socialistiske lande at tale det østlige menneskerettighedsproblem ihjel. Problematikken virkede ikke kun som en platform for generel fordømmelse af østblokken, den trængte endog ind i den kommunistiske verdensbevægelse og medvirkede til, at mere kritiske kommunistpartier som det franske distancerede sig fra Sovjetunionen. Herfra var svaret, som det fremgår af en samtidig sovjetisk skrivelse, at øge indsatsen i propagandaindsatsen over for Vesten i de periodiske tidsskrifter.⁵⁶

Et yndet udstillingsobjekt i kontrapropagandaen var de nationale minoriteter. Da deres vilkår var en del af Vestens menneskerettighedskritik, gjaldt det for propagandaen om at vise, hvor godt de mange forskellige mindretal faktisk trivedes under socialismen. *Fakta om Sovjetunionen* havde i 1978 og 1979

⁵² *Fakta om Sovjetunionen*, 1977, nr. 23-25.

⁵³ SAPMO-Barch: DY30/Vorl.SED/32445: „Betr.: Erste Erfahrungen bei der Realisierung des Politbürobeschlusses vom 25.1.1977 zur Verstärkung der Konterpropaganda im nichtsozialistischen Ausland“. 5.4.1977.

⁵⁴ „Verdensfredsrådets internationale Menneskerettighedskommission“, 22. oktober 1977; Kasse 426: Berufsverbotkomiteen, materiale 1973-, Fredssekretariatet. Berufsverbotarbejde/ -komite (vedr. BRD) 1977 samt Cirkulære af 27. juni 1978, Kasse 146: DKP, CK. Sekretariatet. Cirkulærer 1970-1979.

⁵⁵ Nils Abraham, „Die Selbstdarstellung der DDR im Rahmen der Public Diplomacy gegenüber Schweden nach der völkerrechtlichen Anerkennung 1972: Das Beispiel des Magazins DDR-Revue“ i Heiner Timmermann (red.), *Das war die DDR*, Münster 2004, note 362, s. 444.

⁵⁶ „Ottjot litovskogo otdelenija APN sa 1974 god“ [Rapport fra den litauiske afdeling af APN for 1974] Om udlandspropagandaens art og omfang, 28. januar 1975, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas, f. R-1019, ap. 3, b. 244, ll.29-31.

en artikelserie med fokus på jødernes rettigheder i Sovjet.⁵⁷ Dette træk lå i logisk forlængelse af, at kritiske kredse i Vesten nærrede den mistanke, at flere af de kommunistiske regimer i Østeuropa ikke havde lagt antisemitismen bag sig. Indimellem bidrog danske kommunister til at imødegå sådanne anklager. I 1956 anmodede den sovjetiske ambassade DKP's ledelse om gennem artikler og andre former for offentlige indlæg at imødegå en sovjet-kritisk presse-kampagne igangsat i Studentersamfundet angående jødernes forhold i Sovjetunionen. DKP's Ib Nørlund lovede at påtage sig opgaven med hjælp fra jødiske DKP'ere.⁵⁸ Det indgik i Landsforeningens kulturelle virksomhed i samarbejde med APN-kontoret i Danmark at udgive tryksager om jødernes forhold i Sovjetunionen,⁵⁹ og dermed, ifølge bestyrelsen, gennem „reelle oplysninger“ at aflive „en række af de beretninger, der har fyldt danske massemedier vedrørende jødernes stilling i Sovjetunionen“.⁶⁰

APN-redaktionen fremhævede også de muslimske mindretals rettigheder i Sovjetunionen. *Fakta om Sovjetunionen* inviterede sine læsere indenfor hos mufti Babakhan, formanden for det muslimske råd for Centralasien og Kasakhstan, der kunne berolige vestlige læsere, der var bekymret for religionens stilling under socialismen, med at „Artikel 52 i Sovjetunionens forfatning garanterer samvittighedsfrihed for alle borgere, ret til at bekende sig til enhver religion“.⁶¹ Sovjetunionen havde med sine mange folkeslag de bedste forudsætninger for at drive propaganda for et vellykket multikulturelt samfund – uagtet den undertrykkelse og russificering disse folk havde været udsat for. Netop russificeringen blev fremstillet som et gode, idet USSR's indsats for at få „nationaliteterne“ i fjerne egne lært det russiske sprog blev hilst velkommen som en del af menneskerettighederne.⁶²

En mindre del af den sovjetiske modpropaganda behandlede forureningsproblemet, som var blevet genstand for stigende opmærksomhed i Vesten. Forurening havde en direkte betydning for det danske og skandinaviske publikum, fordi Østersøen op gennem den kolde krig blev belastet af de omkringliggende stater. Fra nordisk side blev de socialistiske stater i syd og øst kritiseret for at pumpe forurenede spildevand og affaldsstoffer gennem floderne og direkte ud i det fælles hav. Det sovjetiske nyhedsbureau APN i Danmark havde siden 1970 arbejdet med samme tema, hvor den gamle parole fra 1950'erne „Østersøen som fredens hav“ herefter fik den aktualiserede ordlyd „Østersøen – det rene hav“. Karakteristisk for den sovjetiske behand-

⁵⁷ Eksempelvis *Fakta om Sovjetunionen*, 7. juli 1979.

⁵⁸ Referat af samtale med medlem af DKPs eksekutivkomité Ib Nørlund 6. september 1956, indberetning fra A.S. Kaplin, 12. september 1956. RGANI f. 5, op. 28, d. 435, l. 238.

⁵⁹ Ingmar Wagners breve til Juri Samochin, Sovjetunionens ambassade, 5. marts 1971 og 12. august 1971, Landsforeningens arkiv.

⁶⁰ Bestyrelsens beretning, 16. september 1971, Landsforeningens arkiv.

⁶¹ „Muslimer i Sovjetunionen“. *Fakta om Sovjetunionen*, oktober 1979.

⁶² Eksempel er fra *Fakta om Sovjetunionen*, 9. september 1979.

ling af dette emne var, at den afviste enhver skyld og i stedet med højtidelige erklæringer forsøgte at stemme skandinaverne mildt. Det var eksempelvis kendetegnende for det sovjetiske udspil, lanceret i 1978, om en totalstandsning af spildevandsudledning i floder og vandløb med forbindelse til Østersøen.⁶³ Det var et propagandaforslag, der gav indtryk af, at østblokken havde initiativet på dette område, men reelt var det uden chancer for at blive gennemført.

Miljødækningen i propagandabladerne var også udformet, så den bidrog til at skabe et positivt socialismebillede i Vesten. I den ånd kunne *Fakta om Sovjetunionen* hævde over for miljøbevidste danskere, at „Smog er ukendt på russisk.... . Vort samfund har med et modeudtryk været ’økologisk bevidst’ fra sine første dage. Lenin lagde i Sovjetstyrets første dage stor vægt på bevarelse af naturen selv under borgerkrigen og midt i efterkrigstidens ødelæggelser. Der vedtoges i disse år bestemmelser om bevarelsen af naturen, af parker og haveanlæg, en lov om forstvæsenet og oprettelse af et centralt organ for beskyttelse af vandressourcerne osv.“⁶⁴ For at demonstrere den sovjetiske miljøbevidsthed, lancerede *Fakta om Sovjetunionen* temaet mennesket og naturen.

I det sovjetiske udenrigsministerium var man opmærksom på, at miljøsam arbejde omkring Østersøen var et område, hvor danskerne var til at tale med.⁶⁵ Det må imidlertid betragtes som tvivlsomt, om danskerne købte de til tider meget opfindsomme sovjetiske forklaringer på miljøproblemerne i Østersøen. Således foreslog *Fakta om Sovjetunionen* i artiklen „Havene i er fare“ fra 1970 en forklaring, der placerede ansvaret på Danmarks NATO-partnere: „Hvad er de nye kilder til forurening? Det er først og fremmest skibe, der lukker olieholdigt vand ud i havet. Sovjetunionen har truffet flere foranstaltninger... . Østersøen skal være ren. Den skal være et fredens, venskabs og samarbejdets hav mellem alle Østersø-lande til fælles gavn for befolkningerne. I øvrigt er det de amerikanske strategiske bombemaskiner, der sviner.“⁶⁶ Med henblik på at koble sikkerhedspolitikken til forureningsbekæmpelsen foreslog bladet året efter, at miljøet skulle sikres gennem en aftale, der lukkede bælte og Kielerkanalen for krigsskibe og kampfly fra lande, der ikke havde kyster langs Østersøen.⁶⁷ En sådan ordning havde naturligvis ikke nogen reel udsigt til at blive gennemført, fordi den helt overvejende rettede sig mod de store NATO-allierede. Alligevel var en sådan udelukkelsespolitik en del af de forslag, Sovjetunionen havde stillet op gennem 1960’erne – tidligere dog uden at kæde det sammen med miljøet. Miljøvinklingen blev efterføl-

⁶³ „Red Østersøen“. *Fakta om Sovjetunionen*. Nr. 1, 1978.

⁶⁴ *Fakta om Sovjetunionen*. Nr. 15-16, 1970.

⁶⁵ „Vypiska is politottjota posolstva SSSR v Danii sa 1974 god“ [Sammendrag af politisk rapport fra Sovjetunionens ambassade i Danmark for året 1974], MID, 6. marts 1975, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas, f.R-1019, ap. 4, b.195, ll. 23-27.

⁶⁶ *Fakta om Sovjetunionen*. 1970, nr. 13-14.

⁶⁷ *Fakta om Sovjetunionen*. 1971, nr. 11.

gende kædet sammen med nedrustningstemaet i Sovjetunionens forslag på FN's 35. generalforsamling i 1980 „Om staternes historiske ansvar for bevarelsen af naturen for den nuværende og de kommende generationer“. Kernen i Moskvas holdning var „at miljøbeskyttelse ikke blot er et økologisk problem, men også et politisk. Løsningen af det afhænger af oprustningen, afskaffelse af kolonialismen, som udplyndrer naturressourcerne i andre lande, af det brede internationale samarbejde og af kampen for økonomisk og socialt fremskridt“.⁶⁸

Forholdet til Danmark og aktuel politik

Som den tredje propagandasøjle efter fremhævelse af livet under socialismen og gendrivelse af den vestlige kritik af østlandene opererede det sovjetiske APN-kontor som ovenfor nævnt med søjlen „materiale om bilaterale forhold“.⁶⁹ Ambassadør Levytjkin foreslog i 1963, at Sovjetunionen med fordel kunne øge den offentlige informationsmængde vedrørende det nære dansk-sovjetiske forhold, herunder Danmarks interesse for østblokkens udenrigspolitiske initiativer og i det hele taget opfattelsen af den aktuelle internationale politik, og endelig de positive beretninger om venskab mellem det danske og russiske folk. Disse emner ville nemlig indirekte også fremme de to første propagandasøjler, som primært sigtede mod at skabe et fundament af generel velvilje over for systemet i de socialistiske lande og forbedre den kommunistiske ideologis stilling i Danmark.⁷⁰

Statsbesøg var ifølge SUKP en ideel mulighed for at få formidlet østlandenes budskaber. Således viderebragte den sovjetiske ambassadør i Danmark, N. Slavin, den vurdering til chefen for MID's skandinaviske afdeling, I.I. Iljitjov, at H.C. Hansens undertegnelse af det dansk-sovjetiske kommuniké i marts 1956 tjente Sovjetunionens „propaganda for principperne i den fredelige sameksistens“, om end østlandene burde øge offentlighedsarbejdet for disse principper.⁷¹ Presseomtale i forbindelse med statsbesøg i Danmark var i det hele taget anledning til, som SUKP's CK's ideologiske afdeling skrev i 1964, „at styrke propagandaen over for de skandinaviske lande“. Under forberede-

⁶⁸ Vladlen Kusnetsov, *Sovjetunionen foreslår. Den internationale situation og sovjetiske fredsinitiativer*, Forlaget Tiden, 1983, s. 36.

⁶⁹ „Ottjot litovskogo otdelenija APN sa 1974 god“ [Rapport fra den litauiske afdeling af APN for 1974] Om udlandspropagandaens art og omfang, 28. januar 1975, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas, f. R-1019, ap. 3, b. 244, ll.29-31.

⁷⁰ „O nasjikh sadatjakh v rasvitii sovetsko-datskikh odnosjenij na blisjajsijje gody“. Orientirovotjnij perspektivnyj plan [Om vore opgaver med henblik på udviklingen af sovjetisk-danske forbindelser i de kommende år. Orienterende perspektivplan] af K. Levytjkin. 5. august 1963, AVP RF f.085, op. 48, p. 173, d. 8, ll. 41-56.

⁷¹ Slavin til chefen for MID's skandinaviske afdeling, I.I. Iljitjov, 12. juli 1956, AVP RF, f. 085, op. 40, p. 158, d. 10, ll. 24-26. Indberetningen omhandler dansk opfattelse af principperne for fredelig sameksistens.

delserne til Khrusjtjovs besøg i Danmark i sommeren 1964 skulle de centrale aviser på afrejsedagen offentliggøre artikler og materialer om forholdet mellem Sovjetunionen og de skandinaviske lande.⁷²

Når regeringsrepræsentanter kom på besøg i Moskva, udnyttede SUKP alle muligheder for mediemæssig opmærksomhed på emner, den vestlige presse ellers ikke ofrede megen spalteplads på. De officielle medier og kommuniker kunne fremhæve det nære og venskabelige forhold mellem Sovjetunionen og europæiske NATO-lande, bilateralt samarbejde på en række felter og ikke mindst opbakning bag østlandenes alternative sikkerhedspolitiske forslag. Jens Otto Krag overvejede inden sin Moskvarejse i februar 1964, hvilke af SUKP's propagandamål han ville acceptere at være med til at fremme og hvilke ikke. Danmarks glæde ved Sovjetunionens imødekommenhed og villighed til at indgå handelsaftaler: ja. Dette emne plejede samtidig Danmarks image som brobygger mellem Øst og Vest.⁷³ Men dansk støtte til Østersøen som fredens hav og Skandinavien som atomfri zone skulle propandamaskinen ikke vikle ham ind i.⁷⁴ *Isvestija* gengav 18. februar 1964 et interview med Krag, hvor han skulle have sagt angående nedrustning, at de nordiske lande satte sig for i FN at arbejde for nedrustning, og "at det ikke var nødvendigt at gøre yderligere end det, der allerede er blevet gjort for at sikre freden i Nordeuropa."

Propagandatidsskrifterne holdt af at understrege Danmarks erklærede overordnede mål om afspænding i Europa og endnu bedre de elementer af dansk udenrigspolitik, der stemte overens med de mål, som de socialistiske lande også havde. Her fremdrog man de områder, hvor der var formel enighed, og nedtonede sider, der udtrykte forskellige forestillinger og vanskelige forhindringer. Det kom for eksempel til udtryk i forbindelse med forberedelsen og gennemførelsen af den europæiske sikkerhedskonference. APN-redaktionen i Danmark skrev med udgangspunkt i dette tema i 1966, at Danmark et år tidligere „som et af de første lande i Vesteuropa havde et positivt standpunkt til tanken om afholdelse af en fælleseuropæisk sikkerhedskonference, og skønt det danske forslag i den fase ikke fik støtte fra andre NATO-lande, opnåede det en bemærkelsesværdig international resonans. Alt i alt fremmede det interessen for en konference.“ Bladet fremhævede de styrkede bilaterale forbindelser mellem Danmark og Østlandene, som „udløber af at Krag havde været i Polen, samt Hækkerups rejser til de østeuropæiske lande...

⁷² "O meroprijatijakh v svjazi s visitom t. Khrusjtjova N.S. v Daniju, Svetsiju i Norvegiju." [Om tiltag i forbindelse med Khrusjtjovs besøg i Danmark, Sverige og Norge]. Beslutning fra Centralkomiteens præsidium, 29. april 1964, RGANI f. 3, op. 18, d. 246, ll. 69-71.

⁷³ Bo Lidegaard, *Jens Otto Krag 1962-1978*, 2002, s. 132-134.

⁷⁴ Krag's overvejelser ifølge den danske ambassade i Moskva, meddelt den franske ambassade i telegrammet „Du séjour en URSS du Premier Ministre danois (19.-28. fev. 1964)“, Archives diplomatiques. Udenrigsministeriet. Frankrig, Europe, Danemark, 1944-1970, vol. 93, politique étrangère, Relations Danemark avec l'URSS, 13-23-7.

Oprettelsen af forretningsmæssige og politiske forbindelser er til gavn for det fælleseuropæiske samarbejde og bidrager til at stabilisere en fredelig atmosfære over kontinentet“. ⁷⁵

En lære, tidsskrifterne gerne uddrog af forholdet til de nordiske lande, var den grundlæggende enighed mellem de nordiske folk og folkene i de socialistiske lande i spørgsmål om fred og fordragelighed: „Den sovjetiske offentlighed mener, at de nordiske lande sammen med andre små vesteuropæiske lande kan yde et væsentligt bidrag til international afspænding og til udvikling af ligeberettiget og gensidigt fordelagtigt samarbejde mellem stater med forskelligt samfundssystem“. ⁷⁶ I forbindelse med, at det „rolige og stabile Norden“ blev anset for et oplagt sted at skabe såkaldte fredszoner udtalte Bresjnev 17. maj 1977: „Det er tydeligt, at små stater har mulighed for at arbejde meget mere aktivt og med større nytteeffekt for fred og afspænding“. ⁷⁷

Fakta om Sovjetunionen roste i de følgende år „dialogpolitikken“, som Danmark fremmede gennem sin støtte til den sikkerhedskonference, de socialistiske lande tidligere havde foreslået. ⁷⁸ Redaktionen kobledede ikke kun konferencetanken sammen med et såkaldt „sikkerhedsfælleskab blandt Østersølandene“, men også til spørgsmålet om anerkendelsen af DDR. Det skete blandt andet i omtalen af en to-dages konference i Landstingssalen på Christiansborg i maj 1971 med titlen „Fred i Østersøområdet“, hvor repræsentanter fra offentligheden i Finland, Danmark, Norge, Sverige, Forbundsrepublikken, Sovjetunionen, DDR og Polen ifølge det sovjetiske tidsskrift udtalte sig til fordel for anerkendelse af „status quo i Europa, der genspejler de territoriale og politiske resultater af den anden verdenskrig.“ Der blev omtalt en forberedelseskomité, nedsat i Danmark med dette formål, og det hed videre: „Den sovjetiske offentlighed modtog med interesse forslaget om at holde de næste fredsdage i København. Kendte mennesker fra de sovjetiske Østersøstaters kulturliv, store videnskabsmænd, der arbejder med Østersøens problemer, har udtrykt ønske om at deltage i møderne i København og i en ven-skabelig meningsudveksling med deres kolleger og naboer fra andre lande.“ ⁷⁹

Alternativet til NATO blev i *Fakta om Sovjetunionen* fremhævet gennem perspektivet om en kollektiv europæisk sikkerhedsproces eller om „et skandinavisk fællesskab“, som kobledes til idéen om et fællesskab mellem de stater, der grænsede op til Østersøen og til idéen om en atomfri zone i Norden. I den sammenhæng greb man ivrigt om forskellige sovjet-inspirerede forslag som „Kekkonens smukke forslag til konsolidering af freden i det høje Nord.“ ⁸⁰

⁷⁵ *Fakta om Sovjetunionen*, 1967, nr. 5.

⁷⁶ *Fakta om Sovjetunionen*, 1966, nr. 2.

⁷⁷ P. Krymov, Sovetskij sojus i severnyje strany [Sovjetunionen og de nordiske lande], *Mesjdunarodnaja Sjisn* nr. 8, 1979, s. 17. Citatet blev bragt i Pravda 17. maj 1977.

⁷⁸ *Fakta om Sovjetunionen*, 1967, nr. 4 og 1971, nr. 4.

⁷⁹ *Fakta om Sovjetunionen*, 1971, nr. 10.

⁸⁰ *Fakta om Sovjetunionen*, 1966, nr. 1.

Billedet af Danmark som småstaten, der trådte op mod de store, var yndet i materialet fra de socialistiske lande.⁸¹ I 1974 skrev det sovjetiske udenrigsministerium i sit sammendrag om dansk politik, at det var en „succes at invitere Anker Jørgensen til Sovjetunionen og modtage ham på højeste niveau. På den måde har man „signaleret, at Sovjetunionen retter lige så stor opmærksomhed mod små, som mod store lande“. Man konstaterede, at der havde været en meningsudveksling om internationale problemer, som blev „udnyttet“ til brug for „påvirkning af den danske regering“.⁸² I forbindelse med hans besøg glædede sovjetpressen sig over enigheden om den forestående CSCE-konference.⁸³ Man beklagede dog samtidig, at Danmark „i realiteten fulgte samme vej som USA, England og Frankrig, der ville gøre den tyske fascisme tilpas. Det er i hvert fald sovjetiske forskeres syn på dette problem.“⁸⁴

I dette citat lå ikke så meget en kritik af Danmark som af NATO's stormagter. Deres fremfærd blev brugt til at kontrastere de positive sider af socialismen. Samtidig levede propagandablade op til et af hovedmålene i østlandenes udenrigspolitiske virksomhed – nemlig at „afsløre kapitalismen“. I den forbindelse associerede man sympatiske træk i Danmarks udenrigspolitik til den sovjetiske politik og modstillede disse til de øvrige vestmagter. Sovjetunionen ønskede i den forbindelse også at bruge en traditionel modvilje mod vestmagternes kolonipolitik. APN-redaktionen i Danmark roste i artikelsier den danske FN-politik som udtryk for solidaritet med den tredje verden, som gav sig udslag i rundhåndet u-landsbistand – „helt på linje med sovjetisk politik“.⁸⁵

Internt vurderede den sovjetiske ledelse, at dækningen af den tredje verden var en god sag. Den skandinaviske afdeling i udenrigsministeriet hæftede sig i 1977 ved, at den danske regering gik ind for en mere nuanceret og kompromissøgende vestlig holdning i spørgsmålet om økonomiske forbindelser til udviklingslande, ønskede at normalisere forholdet til Angola, og havde „en radikal linje i spørgsmålet om kampen mod kolonialisme“.⁸⁶

⁸¹ „O nekotorykh osobennostjakh vnesnej politiki Danii“. Spravka. [Om nogle særegenheder ved Danmarks udenrigspolitik“. Indberetning] af 2. sekretær N. Sjtjeklein, den sovjetiske ambassade i København, 19. april 1963, AVP RF f. 085, op. 48, p. 173, d. 8, ll. 1-7.

⁸² „Vypiska is polititjeskogo ottjota posolstva SSSR v Danii sa 1973 god“ [Sammendrag af politisk rapport fra Sovjetunionens ambassade i Danmark for året 1973], MID , 27. februar 1974, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas, f. R-1019, ap. 4, b. 186, ll. 5-8.

⁸³ *Fakta om Sovjetunionen*, 1973, nr. 21.

⁸⁴ *Fakta om Sovjetunionen*, 1974, nr. 8.

⁸⁵ MID hæftede sig ved dette træk i dansk politik, jf. „Vnesnjaja politika Danii i jejo mesjdunarodnoje polosjenije v 1963 gody“ [Danmarks udenrigspolitik og dets udenrigspolitiske forhold i året 1963], MID sammendrag på grundlag af ambassadeindberetninger fra København, MID, 30. marts 1964, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas, f. R-1019, ap. 3, b. 108, ll. 36-50.

⁸⁶ „Vypiska is polititjeskogo ottjota posolstva SSSR v Danii sa 1976 god. Vnesnjaja politika Danii.“ [Sammendrag af politisk rapport fra Sovjetunionens ambassade i Danmark for året 1976. Danmarks udenrigspolitik], 28. marts 1977, Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas, f. R-1019, ap. 4, b. 207, l. 22-25.

Vestlige landes til tider problematiske engagement i den tredje verden var et af de punkter, sovjetpropagandaen med størst effekt kunne brug i sin „afsløring af kapitalismen.“ Fra 1966 gennemførte *Fakta om Sovjetunionen* en protest mod Portugals fortsatte kolonipolitik i Afrika og samme nummer fremførte kritikken af USA's engagement i Vietnam.⁸⁷ Uhyggelige billedreportager fra Vietnam optrådte i bladets årgang 1968, nr. 10 og igen 1970, nr. 7-8. Om USA's politik i Chile skrev bladet i 1971: „De demokratiske og venstreorienterede kræfters sejr i Chile kom uventet for Washington. USA havde gjort alt for at hindre det. Agenter for CIA strømmede til landet, og reaktionen greb til åbne terroristiske handlinger. Med disse handlinger ville højrekræfterne, opmuntret af Washington, sprede panik, skabe en atmosfære af frygt og tilskynde hæren til statskup.“⁸⁸ En kritik af Sydafrika som en minimodel af USA startede i bladets spalter i 1971: „Bladets fakta om uhyrlig udbytning af den oprindelige befolkning i Sydafrika anklager jo ikke alene USA's imperialisme. I de sidste år er der på udenlandske investeringer opflasket en sydafrikansk imperialisme ... . Den herskende klike føler den voksende overspænding i landets politiske atmosfære og skynder sig at sikre sig støtte og at anråbe om NATO's militære og politiske protektion“.⁸⁹

Med til det bilaterale propagandaarsenal hørte understregningen af samhörigheden mellem det danske og sovjetiske folk. Den danske APN-redaktion anvendte typisk statistikker over telefonsamtaler og brevforsendelser mellem Rusland og Danmark, artikler med erindringer om den sovjetiske „befrielse“ af Bornholm i jubilæumsskrivelser „for 20 år siden“, „for 25 år siden og „for 30 år siden“, og med indlæg vedrørende sovjetisk-skandinavisk samarbejde om søredningstjeneste i Østersøen. Dette samarbejde var et eksempel på en rent praktisk bilateral foranstaltning, som sovjetiske publikationer ofte hevste til.⁹⁰

I DDR, der jo ikke som stat havde deltaget i den begivenhed, som også de socialistiske lande omtalte som befrielsen af Danmark, søgte ledelsen her ad anden vej at etablere en historisk forståelse mellem de to folk. I den sammenhæng var statens anti-fascistiske grundlag et brugbart redskab. Kommunistpartiet SED anså sig selv som født ud af modstanden mod Hitler, og som den legitime åndelige arvtager til antifascismen i Tyskland – naturligvis i stærk modsætning til Vesttyskland. Forbindelsen til Danmark var den danske modstandsbevægelse. Der blev fremstillet reportager om danske modstandsfolks rejse til antifascistiske mindehøjtideligheder i DDR, hvor danskere blandt an-

⁸⁷ *Fakta om Sovjetunionen*, 1966, nr. 4.

⁸⁸ *Fakta om Sovjetunionen*, 1971, nr. 1.

⁸⁹ *Fakta om Sovjetunionen*, 1971, nr. 10.

⁹⁰ Eksempelvis *Fakta om Sovjetunionen*, 1968, nr. 13-14; „Predlosjenija posolstva po rasvitiju svjasej mesjdu SSSR i Danijej“ [Ambassadens forslag til udvikling af forbindelserne mellem USSR og Danmark] den sovjetiske ambassade i København til MID, 9. juni 1958, AVP RF f. 085, op. 42, p. 162, d.6, l. 35.

Præmiekonkurrence

Kære læser!

Fakta om Sovjetunionen indbyder dig, din familie og dine venner til at tage del i en præmiekonkurrence i anledning af 50 års dagen for oprettelsen af Unionen af Socialistiske Socialistiske Republikker, Sovjetunionen.

Konkurrencen drejer sig om besvarelse af nedenstående spørgsmål. Besvarelserne vil blive bedømt i slutningen af november og resultatet offentliggjort i december-nummeret 1972. Besvarelserne skal være redaktionen i hænde senest den 20. november 1972.

Spørgsmålene lyder:

- 1 Af hvilke republikker bestod Sovjetunionen ved sin oprettelse 1922, og hvor mange republikker omfatter unionen i dag? Anfør de daværende og nuværende republikkers navne.
- 2 Hvor mange nationaliteter findes der i Sovjetunionens befolkning?
- 3 Hvor mange medlemmer kan den estiske sovjetrepublik (befolkningstal 1.391.000) og RSFSR (den Russiske Socialistiske Føderative Sovjetrepublik, befolkningstal 131.394.000) vælge til Sovjetunionens Øverste Sovjets nationalitetskammer, nationalitetsovjetten?
- 4 Hvad er valgretsalderen i Sovjetunionen, og hvad er valgbarhedsalderen, den alder, hvori en sovjetisk borger kan vælges til medlem af Sovjetunionens Øverste Sovjet?
- 5 Nævn mindst 10 små nationaliteter, der lever på sovjetisk territorium.

De bedste besvarelser præmieres således:

Førstepræmien:
en transistormodtager af Riga-fabrikat.

To andenpræmier:
en russisk samovar.

Tre tredjepræmier:
originale ravsmykker.

Tre præmier:
souvenirer og emblemer, som er fremstillet i anledning af unionens 50 Års dag.

Eksempel på konkurrence fra Fakta om Sovjetunionen, 1972.

det fra tid til anden gæstede de nationale mindesmærker i de tidligere KZ-lejre Buchenwald og Sachsenhausen.⁹¹ Den anden vej rejste østtyskere – kommunister – der havde kæmpet mod Hitler og helst nogle af de tyske flygtede kommunister, der under besættelse havde arbejdet sammen med den danske modstandsbevægelse.⁹² Den historiske fællesskabsfølelse blev som regel i artiklerne omsat til sympati for DDR's udenrigspolitik og/eller en fordømmelse af NATO. De danske modstandsrepræsentanter var næsten altid DKP'ere.

Fakta om Sovjetunionen offentliggjorde ligeledes vindere af rejser til Sovjetunionen, som havde deltaget i de stilekonkurrencer, Landsforeningen til Samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen havde udskrevet i samarbejde

⁹¹ "Sachsenhausen", *DDR-Revy* nr. 4, 1963; "Modstandsfolkernes indsats er ikke glemt", *DDR-revy* nr. 6, 1985.

⁹² "Solidariteten glemmer vi aldrig", *DDR-Revy* nr. 5, 1978; "Et gensyn med Danmark efter 40 år", *DDR-revy* nr. 8, 1984.

med det danske Undervisningsministerium. Koordineringen med de danske myndigheder hang alene sammen med behovet for at få adresserne på skolerne, men APN-journalisterne understregede dette samarbejde med henblik på at øge legitimiteten. I 1966 var emnet „Hvad jeg ville se, hvis jeg fik en rejse til Sovjetunionen“.⁹³ Et andet eksempel med samme førstepræmie var en stilekonkurrence i 1978 udskrevet af Landsforeningen i samarbejde med Direktoratet for Gymnasieskolerne og HF. Kandidaterne kunne vælge at skrive om 1) „Udviklingen i Sovjetunionen i de forløbne år siden revolutionen inden for forskellige områder af samfundslivet“, 2) Forholdet mellem kirke og stat i Sovjetunionen og 3) En skildring af livet i Rusland før revolutionen på basis af Maxim Gorkis forfatterskab“.⁹⁴

Gennemslagskraften

Direkte succes for propagandaen er vanskelig at påvise, da dens funktion var en langsigtet imageforbedring snarere end en kortsigtet kommentar til den aktuelle udvikling. Sidstnævnte rolle udfyldte den østlige og den vestlige kommunistiske presse – i Danmark *Land og Folk* – bedre. En første indikator på succes for den østlige propaganda var, at den kunne slå ud til de danske kommunisters fordel på valgdagen. Fik *Fakta om Sovjetunionens* glædesstrålende kosmonauter og folkedansere, *DDR-revyens* fremgangsrige befolkning eller *Radio Moskvas* læsning af den politiske lektie danskerne til at flytte deres kryds på stemmesedlen over til DKP? Der findes ingen konkrete undersøgelser af spørgsmålet, men der er intet, som tyder på, at svaret er andet end et klart nej.

Et problem ved såvel den trykte som den æterbårne propaganda var, at det stod klart for modtageren, at der ikke så meget var tale om fakta om Sovjetunionen som om nøje udvalgte fakta. Den positive glansbilledversion af socialismen, som tidsskrifterne udstillede, måtte stemme en kritisk læser skeptisk. Socialismen havde også et andet ansigt. Et, der viste tænder, og som de fleste havde svært ved at glemme. Denne side af den sovjetiske socialisme viste sig eksempelvis ved invasionen i Ungarn 1956, opførelsen af Berlin-muren 1961 og i Tjekkoslaviet 1968. Hvor alvorlige ridser disse begivenheder gav i Sovjetunionens og de øvrige socialistiske staters image kunne blandt andet aflæses i de rystelser, som de tre begivenheder afstedkom langt ind i rækkerne af loyale kommunistiske partimedlemmer. Således førte angrebet på Ungarn til spaltningen af det danske kommunistparti og til, at mange medlemmer meldte sig ud af partiet.

En tidligere ledende medarbejder i *Radio Berlin International*, RBI, har i en bog skrevet efter genforeningen hævdet, at RBI generelt havde en bred gen-

⁹³ *Fakta om Sovjetunionen*, 1966, nr. 1.

⁹⁴ Annonce fra *Fakta om Sovjetunionen*, 1978, nr. 1.

nemslagkraft og blev lyttet til af en trofast og omfattende lytterskare på selv de fjerneste kontinenter. Herfra modtog radiostationen dagligt breve fra taknemmelige og interesserede lyttere.⁹⁵ Denne beskrivelse går udmærket i spænd med den måde, hvorpå RBI præsenterede sig selv over for sine politiske opdragsgivere i DDR. Det fremgår for eksempel af en rapport fra RBI til SED's centralkomite i 1963. Her forklarede den danske redaktion, at en dansk skoleelev havde henvendt sig med forespørgsel om mere materiale om DDR til brug for en præsentation i skolen. Desuden kunne redaktionen glæde sig over en lytter, der nød RBI, fordi den adskilte sig fra de danske medier, der fik deres stof fra „ret så nazistiske vesttyske kilder“.

RBI havde imidlertid også været opmærksom på, at succesen nok var begrænset. Årsagen så man deri, at man var kommet til at sende den danske udsendelse samtidig med dansk tv's nyhedsudsendelse.⁹⁶ En lignende vurdering af RBI's manglende succes med at få tag i de danske radiolyttere stammer fra et møde mellem lederen af SED i Rostock, Karl Zylla, og DKP-ledelsen i 1965. Meldingen fra de danske kommunister var, at praktisk taget ingen lyttede til RBI.⁹⁷ På samme måde sendte Aksel Larsen en skarp kritik af Radio Moskvas dansksprogede udsendelser og vedlagde et brev fra frustrerede DKP'ere, der fandt programmerne kedelige, uaktuelle og uegnede til et dansk publikum.⁹⁸ Efterhånden som tv for alvor vandt frem i Danmark, er det rimeligt at antage, at behovet for østtysk radio ikke nødvendigvis steg uden for en snæver gruppe af rettroende DKP'ere og andre særligt interesserede. Til denne snævre gruppe af lyttere hørte udenrigsministeriet og de danske efterretnings tjenester, som her fandt gode indicier for kampagner og presseangreb.⁹⁹

Østlandenes egne vurderinger af effekten af informations- og propagandamaterialet var ofte negativ. Efter Krags besøg i Moskva, oktober 1965, var evalueringen hos de sovjetiske repræsentanter i Danmark moderat. Propagandaen skulle være „mere konkret og letfattelig“ for den danske befolkning, og „den savner forståelse for synspunkterne hos den del af befolkningen, som den henvender sig til“.¹⁰⁰ Hvad angår DDR diskuterede SED

⁹⁵ Heinz Odermann, *Wellen mit tausend Klägen. Geschichte rund um den Erdball in Sendungen des Auslandsrundfunks der DDR Radio Berlin International*, 2003, s.10.

⁹⁶ SAPMO-Barch: DY 30/IV A 2/2.028/52: "Auszüge aus Hörerbriefen des Monats Oktober 1963". 13.11.1963.

⁹⁷ SAPMO-Barch: DY 30/IV A 2/20/ 547: „Bericht über meine Reise nach Kopenhagen vom 14.-19.5.1965“.

⁹⁸ Aksel Larsen til SUKP's CK, 30. november 1954, RGANI f. 5, op. 28, d. 138, ll. 146-154.

⁹⁹ Eksempelvis (telegram) fra ambassaden i Moskva, modt. 8/4-57, 8. april 1957, UM.105.T.1.b/4; Betragtninger vedrørende Ruslands politik over for Norden, 1949-72, 24. januar 1949, UM. Ad.5.D.30.a; Vedr. oversigterne over russiske presseangreb mod Danmark, referat af 17. november 1952, UM.105.M.28.b.

¹⁰⁰ „Predlosjenija o dalnejsjem rasvitii sovetско-datskikh odnosjenij, vytekajusjijje is itogov visita premjerministra Kraga v Sovetskij Sojus“ [Forslag til yderligere udvikling af de sovjetisk-danske relationer efter statsminister Krags besøg i Sovjetunionen] indberetning af 23. december 1965, AVP RF f. 085, op. 50, p. 177, d. 7, ll. 73-83.

jævnligt propagandaen med de danske kammerater i DKP, som også gjorde opmærksom på, at propagandaen havde problemer med at slå bredt igennem. Således vurderede den ledende DKP'er Ingmar Wagner i 1963 i en samtale med den daværende chef for SED's afdeling for udenrigspolitik Peter Florin, at DDR-propagandaen var virkningsløs, mens Berlin-muren fortsat havde en negativ virkning endog helt ind i partiets egne rækker.¹⁰¹

Det forhold, at propagandaen ofte ikke blev vurderet til at være virkningsfuld nok, faldt på stengrund eller i værste fald virkede komisk, må rejse spørgsmålet, hvorfor de socialistiske lande fortsatte med at pumpe så mange penge i propagandamaskineriet. Forklaringen er, at propagandaen rørte ved et hovedpunkt i den kolde krig, nemlig kampen om sjælene, det store slag mellem kommunismen og kapitalismen. For ledelsen i de socialistiske lande var den fortsatte agitation for socialismen en grundstøtte i påvirkningsarbejdet. Propagandaen var derfor et nødvendigt element i fortsættelsen af den politiske kamp, og det var i Øst at betragte som en kapitulation, hvis denne politiske offensiv tog af i forhold til Vesten. Meldinger om den begrænsede virkning kunne derfor ikke føre til spørgsmål om propagandaens eksistensberettigelse.

Som nævnt var informationsmaterialets langtidsvirkning på sovjetkommunismens image et forhold, der ikke umiddelbart kunne aflæses i læser- eller lyttertallene. Det væsentlige var, at propagandaen blev videreformidlet af andre. Staterne og de statskontrollerede institutioner havde et informationsmonopol, som det var meget vanskeligt at komme uden om. På den ene side skulle ubehagelige emner ties ihjel ved, at man i Vesten ikke fik adgang til troværdige og repræsentative informationer. På den anden side skulle regimernes gode sider overeksponeres, så kritiske røster stod over for en mur af „dokumentation“. I den forbindelse havde østlandene den fordel, at de i meget vid udstrækning kunne styre informationsstrømmen fra øst mod vest.

Mængden af tilgængeligt kildemateriale om de emner, man fra de socialistiske landes side ønskede til debat – for eksempel socialistisk skolepolitik eller sundhedsvæsen – kunne medvirke til at fortrænge emner som det sovjetiske Gulag-system. Kunne østlandene således på den måde påvirke eksempelvis indholdet i vestlige bogudgivelser, blev det anset for at være medvirkende til imageplejen.

Når østpropagandaen på enkelte punkter satte sig spor i de vestlige befolkningers bevidsthed, var det på et område som socialismens evne til at skabe konkrete velfærdsgoder, og trods den overvejende vestlige skepsis på området, var respekten for østlandenes samfundsmodel i Vest formentlig størst i den her behandlede periode. Hvorvidt dette skabte en grundlæg-

¹⁰¹ SAPMO-Barch: DY 30/IV A 2/20/547: „Aktennotiz über die Aussprache, die vom Genossen Florin mit dem Genossen Ingmar Wagner – Sekretär der KP Dänemarks am 23.1.1963 durchgeführt wurde.“ 1.2.1963.

gende velvilje over for den socialistiske model, som østlandene kunne trække på i andre sammenhænge hos de vestlige befolkninger, må dog anses for mere end tvivlsomt. Den automatiske kobling mellem socialisme, fred, vækst og velfærd, som Øst forsøgte at foretage, trængte ikke igennem til en bred vestlig offentlighed, og socialismen i den sovjetiske udgave forblev i Danmark en drøm i en lille og marginaliseret subkultur.